

CASE STUDY

OP WEG NAAR EEN WEERBAAR EN VEELKLEURIG LANDSCHAP VIJF DORPEN ROND DE MARNESLENK IN FRIESLAND PAKKEN HET INITIATIEF

*Peter de Ruyter**

■ Het gebeurt niet elke dag dat vijf dorpen gezamenlijk het initiatief nemen om na te denken over de toekomst van hun landschap. Sterker, dat Arum, Kimswerd, Pingjum, Witmarsum en Zurich samen een integraal masterplan voor de toekomst van de Marneslenk hebben opgesteld is uniek binnen Nederland en toont de kracht en betrokkenheid van de *mienskip*. Het gebied van de Marneslenk – tussen Bolsward en Harlingen – is een oeroud landschap en vormde ooit de open verbinding tussen Bolsward en de zee. In een zompig labrynt van laagten en hoogten vestigden de eerste bewoners zich op de kwelderruggen. Van oudsher is het een gebied geweest van pioniers en innovatie, waarbij de verwoestende kracht van het water noopte tot samenwerking tussen de bewoners. Zo is de *Pingjumer Gulden Halsbân* één van de eerste omringdijken in Noordwest Europa, voltooid aan het einde van de 12e eeuw. Middels een laag dijkje werden huisterpen één voor één aan elkaar gekoppeld, om zo het wassende water buiten de deur te houden.

Het masterplan ‘Gouden land’ bouwt voort op deze cultuur van pionieren en samenwerken. Het plan koppelt grote maatschappelijke opgaven van ‘bovenaf’, zoals klimaatverandering en de terugloop van biodiversiteit aan allerlei inspirerende initiatieven van ‘onderop’, zoals de ontwikkeling van wandelroutes, tentoonstellingen en Land Art om het cultuurtoerisme in het gebied te versterken. Het idee is dat door het maken van slimme combinaties – ook wel koppelkansen genoemd – draagvlak en daadkracht elkaar kunnen versterken; geheel in lijn met de nieuwe Omgevingswet.

Dit vergt wel wat van alle betrokkenen. Allereerst een open houding, niet alleen van bewoners, maar ook van ondernemers, boeren, natuurorganisaties en niet in de laatste plaats van overheden, zoals gemeente, provincie en *It Wetterskip*, het Friese waterschap. Die open houding betekent elkaar ruimte en tijd geven in de beginfase van het proces, de ander oprecht aandacht geven en gedurende het verloop van het proces sámen

een richting bepalen. Waar wil het gebied naartoe, welke kernwaarden wil het uitdragen, wat is het wenkende perspectief? Zo is rust en ruimte een kernwaarde van het gebied rond de Marneslenk, daar past wel cultuurtoerisme bij, maar zeker geen massatoerisme.

Vervolgens moet het in het proces voor bewoners duidelijk worden op welke ontwikkelingen kan worden aangehaakt. Welke grote maatschappelijke opgaven spelen er in het gebied? Vaak ontbreekt daarvan een overzicht. Zo is de huidige Waddendijk op termijn toe aan versterking in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). Dit biedt wellicht kansen om de barrièrewerking van de ‘groene Berlijnse muur’ te verkleinen. In de huidige situatie is de zeedijk een hoge en harde grens tussen binnendijks en buitendijks, tussen zoet en zout. Nieuwe dijkversterkingstechnieken als verkweldering van het buitendijkse voorland kunnen ervoor zorgen dat de dijk niet nóg hoger wordt, maar wel breder. Er ontstaat

* Ir **Peter de Ruyter**, landschapsarchitect, directeur Bureau Peter de Ruyter landschapsarchitectuur.

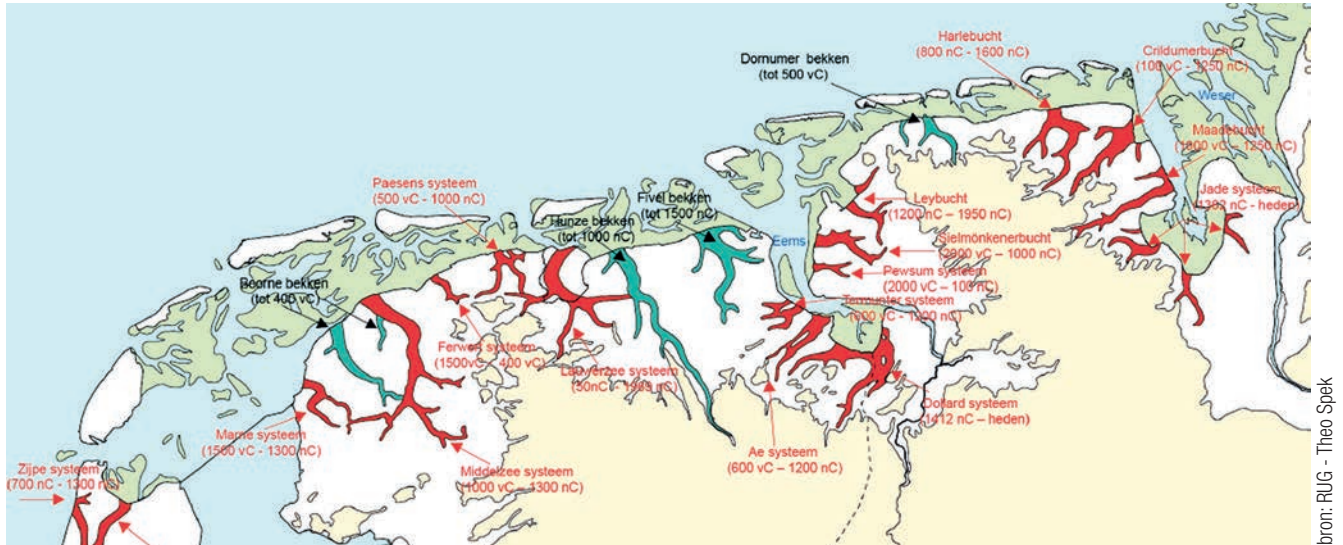

Afbeelding 1: Masterplan 'Gouden land'.
Visie op de toekomst van de Marneslenk en omgeving.

een nieuw 'dijklandschap' met hogere recreatieve en ecologische waarden, die binnen en buiten met elkaar verbindt. Wandelroutes vanuit de dorpen – op initiatief van de dorpelingen – zouden op deze eigentijdse innovatie kunnen aanhaken. Vormen van Land Art zouden het nieuwe dijklandschap kunnen accentueren. Kortom, ideeën te over, maar hoe zorg je ervoor dat ideeën ook echt landen in het gebied en daadwerkelijk projecten worden, waarbij de energie niet vervliegt en uiteindelijk in de Waddenzee verdwijnt?

Naast een zorgvuldig proces is de maat, schaal en het narratief van een landschap bepalend. 'Gebiedsontwikkeling 2.0' is niet alleen gebaat bij grote betrokkenheid van bewoners en dorpen, de basis is het landschap zelf. Het helpt als een gebied duidelijk is afgekaderd, niet te groot is en goed behapbaar in tijd en ruimte. Het gebied van de Marneslenk voldoet daaraan. Een sterke plus voor het 'Gouden land' is het vat vol van verhalen over strijd en pionieren; van Menno Simons tot de monniken uit het klooster Vinea Domini bij Pingjum. Maar misschien nog wel belangrijker is de rijk gedifferentieerde bodemopbouw; de subtiele verschillen in de ondergrond op de overgang van zoet naar zout, van zandige klei naar zwaardere, nattere delen. Die verschillen bieden aanknopingspunten voor de grote opgaven waar we anno 2019 voor staan, voor nieuwe verhalen.

Zo zal de klimaatverandering de komende jaren zorgen voor grotere extremen in het weerbeeld met nattere winters en drogere zomers. In die drogere zomers is er kans op clusterbuien, waarbij in korte tijd een enorme plens water uit de lucht komt vallen. Het watersysteem zal weerbaarder moeten worden gemaakt. De Marneslenk kan daarbij een rol spelen, door de lage delen van het landschap te gebruiken als (tijdelijke) waterberging. Kreekruggen kunnen wellicht een natuurlijke zoetwatervoorraad vormen voor langdurige droge perioden. Maar ook bestaande sloten kunnen eenvoudig verbreed worden met natuurlijke oevers, om meer bergingscapaciteit te realiseren en zo de natuurwaarden in het gebied te versterken. De omgang met de gevolgen van klimaatverandering en het versterken van biodiversiteit kunnen op deze wijze twee kanten zijn van dezelfde medaille. Dit geldt ook voor de ontwikkeling van kringlooplandbouw, het toverwoord uit de recente landbouwvisie van minister Schouten. Juist de hoogte- en bodemverschillen, de ecologische gradiënten in het gebied, bieden de mogelijkheid om nieuwe vormen van gemengde bedrijven te ontwikkelen. Dit kunnen samenwerkingsverbanden zijn tussen akkerbouwers en melkveehouders, die op winst staan bij klimaatverandering. Op winst, omdat ze samen diverser, robuuster en daardoor minder kwetsbaar zijn. Als een gemengd bedrijf 2.0 ergens kan dan is het in het 'Gouden land'.

Afbeelding 2: Overzicht van het slenkensysteem langs de Duits-Nederlandse waddenkust. Marnesysteem (1560 v. Chr. - 1300 n. Chr.) als onderdeel reeks van laagten en actieve geulsystemen in open verbinding met de zee.

De Pingjumer Gulden Halsbân zelf kan eveneens een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de natuur- en belevingswaarde door een aangepast maaibeheer. In het masterplan wordt de suggestie gedaan het beheer van het dijkje te extensiveren en het talud in te zaaien, zodat vrij snel een bloemrijke dijk kan ontstaan; een slingerend insectenlint die de cultuurhistorie van de Halsbân prachtig benadrukt in geur en kleur. Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen toont aan dat dergelijke extensief beheerde slaperdijken aan de waddenkust een belangrijke biotoop zijn voor de ruigpootbuizerd, een zeldzame wintergast uit Siberië.

Maar terug naar het proces, hoe komen we uiteindelijk tot uitgevoerde projecten? Na de beginfase van luisteren, een open houding met aandacht voor elkaar, en samen richting geven aan de kernwaarden van het gebied bestaat de tweede stap uit het genereren van koppelkansen. Hoe kunnen we inspirerende initiatieven uit het gebied zelf – van bewoners, boeren, ondernemers – koppelen aan de grote maatschappelijke opgaven? Zien we geen kansen of onverwachte combinaties over het hoofd? Als het balboekje met kruisbestuivingen zorgvuldig is ingevuld komt de derde en meest cruciale fase in beeld. Hoe komen integrale projecten daadwerkelijk tot uitvoer? Daarvoor is professionele ondersteuning en sturing nodig. Gebiedsprocessen van ‘onderop’ zijn kwetsbaar als ze alleen op vrijwilligerswerk drijven. Juist bij het

‘zwaluwstaarten’ van inspirerende bewonersinitiatieven en grote maatschappelijke opgaven is iemand als een gebiedsregisseur noodzakelijk. Een ‘timmerman’ die proces en inhoud aan elkaar kan verbinden. En prioriteiten kan stellen in tijd en geld, natuurlijk in nauwe samenwerking met de bewoners en de verschillende betrokken overheidslagen. Juist in deze fase ligt er een grote, faciliterende verantwoordelijkheid bij gemeente en provincie. Alle energie en tijd die in het proces tot dusverre zit kan en mag niet zomaar verdampen. Een tijdspad moet worden uitgezet, geldstromen waar mogelijk gekoppeld. En een eerste, gerealiseerd project moet natuurlijk groots gevierd worden.

Zo'n eerste project in het gebied van de Marneslenk, waarvan je hoopt dat het snel kan worden uitgevoerd, is van de kunstenaar Jeroen Hoogstraten. Hoogstraten heeft als onderdeel van Marne Art – één van de inspirerende bewonersinitiatieven – een vijfhoekige stapsteen ontwikkeld, die je op verschillende plekken in het veranderende landschap zou kunnen situeren. De vijfhoek verwijst naar het initiatief van de dorpen. Tegelijkertijd is het een opstap om met elkaar in gesprek te gaan en het masterplan te verdiepen, met elkaar samen te werken en elkaar nieuwe verhalen te vertellen. Een ‘speakerscorner’ voor de toekomst van de Marneslenk met daarboven, al cirkelend – wie weet – een ruigpootbuizerd, symbool voor een weerbare en veelkleurige toekomst van het ‘Gouden land’.